
براهوئی خلقی شاعری ٹی روایت آتاراجی درشانی

شاہ جهان رئیسانی
ایم۔ فل اسکا لرشعبہ براہوئی،

Abstract

This research paper argued, that the four fathers spared the fundamental knowledge according to their wisdom. The experiences of their daily routine became customs. Those customs made traditions and the tradition leded the civilization. Objectives of this paper is to disclose the social and psychological characteristics in folklore. This custom originated from the different traditions like, seasonal traveling especially nomadic life opens the customs in shape of folklore, secondly this paper shows the hidden life history and nomadism story of our ancient. Moreover, the saying and proverbs dispenses the wisdom and exercise of daily life. A quantitative approach of research conducted this study. the descriptive methods or research has been adopted to final this study.

Key words: folklore, wisdom, customs, nomadism, proverbs.

چانداری: Introduction

قوم وراج آک ہر اتم تینا وجوداٹی بسرتواونے تون اوفا دودر بیدہ، اوفا تول بش ناوڑو ڈول، زند و مرک، خوشی و غمی نادوران اسہ ایلو توہل تس نا طور طریقہ، اوفا سوچ نا انداز، نفسیاتی رویہ و زند تون گنڈوک پین کہی وڑو ڈول آک او فنتے تون اول سرا سے آن ہم گرچہ نسونو، یعنی کہ زندنا دا کل سرہال آک روایات و ثقافت نا چندی بشخ گوندینگرہ۔ داروایات آتا تالانی و شائیتی ء کہ او زندنا گل ء سرہال آتے تینے ٹی جاگہ متنگ نا، پورو وڑاٹ صلاحیت ء تخک۔ ہر اتم ن تینا راج آبرسا او نا جاج ء ہلینہ تونے ہم دشا بیت آہنجی پراخ نظر بریک، دا پڑا آنا روایات و ثقافت نا کہی رنگ آک درشان خننگرہ، روایت نا دا پہلوک ننے نہ بیرہ ہڑدے ٹی تول بش، ہل تس، زند و مرک، خوشی و شاد کامی ناموقع غا نظر بریرہ بلکہ براہوئی خلقی کسہ، متل، وساہت، بجازی، چاچا او خلقی شاعری تے ٹی ہم روایات آتا مڈیک صاف ظاہراو۔ دادر شانیک خلقی ادب نا ایلو صنف آتون او اراو ارا خلقی شاعری کل زیات ٹی بیان کننگا نو۔ دا پٹ پولی نوشت نامسخت دا اس کہ راج ناروایت و ثقافت نا امین ہمو پہلوالی آخلق ء کہ او مدام تینا زندے روایت و ثقافتی رنگ اٹ اوڑدہ کرسا تینا روایات آتے زندہ تخانو۔ او پہوالی آخلکت زیادہ شاعری نا سبب اٹ داروایت آتے سوگو کرسہ بسونو۔ خلقی شاعری ٹی ثقافتی مڈی ناپٹ و پولی جاج اٹی، معیاری و مقداری ہڑتو ما تحقیقی و ڈول آتینا کماک ہلسا تینا دا تحقیق ء سرسوب کننگ نا کوشش کننگا نے۔ دا پٹ پول ٹی مواد مچ کننگ کن ثنائی ذرائع اے کاریم اٹ ہتسا کتاب آتون او اراو ارا لائبریری، انٹرنیٹ او براہوئی ڈیپارٹمنٹ جامعہ بلوچستان کونٹہ نا شرف دار آ استاد آتا را ہشونی ء ہم دوئی کریٹ۔

مسخت آک۔ Objectives

- ۱۔ باوہ پیرہ یا ڈاڈا تالانجی تے ہم درشان کننگا نے کہ او فک تینا حکمت و دانائی، دانائی و ہشاری ٹی ہمو روایا آتے ثقافتی رنگ اٹ ہتسا تینا زندے تدیفنگ نامسخت جوڑ کرینو، واو فک اسہ گچین او انداز سے ٹی تینا زندنا معاملات اتے ایسر کرینو۔

2- براہوئی خلقی شاعری ٹی روایات آ تا ثقافتی ٹی ناپٹ و پول نامسخت دا ہم مرو کہ ننا مخلوق ہراوخت آہمپ و بٹ کرینے تو تینا سفر نادران ہراہر اندارہ غاتیان جس ہلسا کرینے یا ہراخواری تے ٹی ہمپ ولڈ کرینو، ہمو کیفیت آ تا ہم خوڑ تی اٹ جائزہ ۽ ہم پیش کرینٹ۔

مسکوئی کاریم تاجاج:

خلقی ادب اسہ زبان اودب اسے نا ابتدائی دور مریک، ہموکان ہمو قوم نا ادب با قاعدہ بنا مریک، یقین اٹ براہوئی ادب نا بناء ہم اونا خلقی ادب مریک، خلقی ادب ٹی نہ بیرہ خلقی قصہ یا شاعری کو، بلکہ خلقی ادب ہمو شابیت آمیدان ۽ کہ اوٹی متل، وساہت، بجازی، روایات، رسم دود ثقافت تون اور اوار نفسیاتی عمل آک ہم اور او۔

خلقی ادب ناباروٹ لس تا اثر دادے کہ خلقی ادب نا نوشتوک آ تا باروٹ یا اوفاپن ناباروٹ ہیج خبراف، بلکہ داسینہ در سینہ اسہ پیڑی آن ایلو پیڑی تے آسر مسونو، یقین اٹ داہیت جاگہ نہ جاگہ اس درست تو مروو لے تحقیقی کتاب آتے آن دا حقیقت ہم مون آ بسونے کہ گڑ اس اندو خلقی و شیراریر کہ اوفا پاروک آ تا پن معلوم مریک۔ دارداٹ ڈاکٹر لیاقت سنی (۲۰۱۵) تینا پی ایچ ڈی نا سرحال (براہوئی شاعری۔ جامعہ بلوچستان کوئٹہ) ٹی پٹ و پول کر سا گڑ اس اندو ہم خلقی شاعری مون آ ایسونے کہ ہراڑان نے خلقی شاعری نا شاعر نا پن معلوم مریک۔ ”دا شیخ ٹی گڑ اس ہندونو پن ہم بریک ہرا فک سمینٹ پوسکنا دوراٹی اوڑدہ اوو لے او فک خلقی شاعری تفنگ، سچفنگ ٹی داخس زیات خلقی شیر پاروکا تا پنک ہفسہ واہم گڑ اس ہندونو پن اریر کہ ہرا فک پوسکنا دور ٹی ہم خلقی شاعری سچفنگ ۽ یا تینا گٹ و تواراٹ تینا خاہوت و قوم تے ٹی شیر پارہ دا بابت اٹ عبدالرسول بدوزئی، عبدالغنی بدوزئی، مجاہد محمد نور بدوزئی، پنخیر محراب خان بدوزئی و ایلو فقا پنک بریرہ“ (سنی، 2015، 11) خلقی شاعری نا پڑ آ آگہ مون مستی جائزہ ہلسا کین تو چندی شاعر آ تا پنک ننا مون آ بریرہ، ہرا خلقی شاعری سچفینو یا تینا گٹ ٹی پارینو۔

قومی روایت آتا پہنا دوشائیتی

دنیا ناقشہ غا افس کہ قوم یاراج آک مسونو یاریر، تو او قوم وراج آتا اسہ ایلو آن جتا جتا نفسیات، روایات، تول بش و تہذیب آک تاریخ ناپنہ غاتے آنے موجود نظر بریرہ، ہراخت آنن انسان نا ابتدائی تہذیب یا اونا تول بش نا وڑ وڈول آنظر شاغنے تو انسانک تینا بنائی دروائی تینا زند بود نامعاملات آتے غار آتے ٹی اسہ ہند آوارر ہنگسا تینا زندے تدبیر ہ۔ اوفا زند و مرک، تول بش اسٹ مننگ تون او او اوفا خطہ زمین ہم اسٹ اس، او ہمز زمین نازی آشکار و کشت و کشار آتے ہم اسہ جاگہ غاکریرہ، وخت تون او او او ہر اتم انسان نا آبادی و دسا کرے، تو اوفا کشت و کشار یا شکار نا جاگہ ناز زمین ہم چنک مرسا ہنا، ہر اتم کہ زمین اوفا آبادی آچنک مرسا کرے تو اوفا ک اسہ پین زمین اسے نا انتخاب ۽ کنگ تون او او زمین نازی آحد بندی (دنگ و سیم) نا لیکر آتا آتے کشار، یقین اٹ او ہر اتم زمین نازی آتینا آحد بندی نا لیکر آتے کشار تو ہموکان انسانی آبادی او لیکو و او کڑدہ یا گروپ آتے ٹی باقاعدہ وڑاٹ بشخ و بانٹ مس۔

”اینو آن پنجاہ ہزار سال مُست روح زمین نازی آ موجودہ نسل انسانی نا بُن پیرہ یا ڈاڈاک ساڑی اُسرہ، ہراک تینا بیگنی یا ملاسی ۽ ختم کنگ کن جنگل آتان و دی مروک میوہ و بوچ و بہہ آتے کنگ آن بیدس تینا بین ۽ ختم کنگ کن سہد آتا ہم شکار ۽ کریرہ، اوفا ک شکار کن خل تے شل کر سا شکار نا او زار جوڑ کریرہ اوفا ک تینا خوراک یعنی میوہ شاد و صو حاصل کنگ کن روئے زمین نا زی آسر گڑدان اُسر“ (میکش، 1950، 34-35) انسان نا آبادی زیات مرسا کرے تو اسہ جاگہ غا اوفا گزران مننگ کتو کہ آخر کار اوفا ک اند اسبب آن ہر اسہ کڑدہ، گرو یا ٹولی تینا حد و داہرہ ٹی شکار و کشت و کشار کنگ آ مجبور مسر، دا اسہ پاش او حقیقت اسے کہ ہر اتم آ کہ روح زمین نازی آحد بندی نا لیکر وجود اٹی بس تو ہموکان انسان ٹی طبقہ نا ہم بنیاد باقاعدہ وڑاٹ تخننگا، اند انسان آتے ٹی طبقہ، گرو، ٹکر، قبیلہ و قوم غاک ہم وجود ٹی بسور۔ لیکن مرضی خان میکش مون مستی پانک کہ ”انسانی ٹولیک اول سراٹ ٹکر، قبیلہ یا قوم آتا شکل اٹ دُن مضبوط تو الوس، نہ اوفا قانون زندگی اس کس، نہ

اوقارسم و دود آک ائره، نئے اوقا حکومت و سردار آک ائره، (میکش، 1950، 35)۔

دا انسانی تہذیب آک وخت تون اور اور ترقی و شوندار ناعمل آن گدرینگسا شعور نا فاصلہ غاتے طے کریر، یقین اٹ داسفراٹ انسان ء کبھی صدی تا سفر کروئی تما، قبیلہ قوم ناشکل اٹ اور رہنگ انگ اٹ اوقک تینا زندنا آسرائی سرپندمرسا تینا راجی معاملات آتے جوان وڑاٹ ایسر کنگ نا، لائخ مسر۔ وخت و حالت نامعروضی حالیت، موسمی و جغرافیائی تبدیلیک انسان نازند و بود، سوچ و نفسیات عادت و خصلت و طبعیت نازی آاثر شاغسه کرے۔ دا اسہ پاشو حقیقت اسے کہ اندا جغرافیائی، موسمی یا معروضی حالیت آتا سبب آن وجود ٹی بروکا قوم قبیلہ غاک مختلف سوچ و نفسیات نا وڑاٹ تینا زندگی نامعاملات آتے تینا مرک و زندنا مقصد جوڑ مرسہ ہنار اندن ہراسہ قوم و قبیلہ غاک ایلو قوم و قبیلہ غاتیان جتا تینا تینا نفسیات، ثقافت، روایات آتا وڑاٹ تینا زندے گدرینگ اٹ مشغول مسر، دا ہمو انسانی تہذیب نا بنائی دورے کہ انسان کبھی صدی تا سفر ء کرسا اینو ہراسہ قوم یا راج تینا تینا روایت و ثقافت، دودور بیدہ یا تینا سوچ و نفسیات نا خواجہ نظر بریک۔

دا شرہ غان دا معلوم مس کہ ہر قوم و راج نا تول بش و روایات آک اوقا سوچ و نفسیات نا وڑاٹ ایلو قوم آتیاں اسل جتا او، اندار روایات آک ہمو قوم و راج نامذہبی سخت و عقیدہ یا اوقا راجی زند و مرک نائش جوڑ مریرہ، وخت تون اور اور اور اوقا روایات آک آموندہ ناعمل آن گدرینگسا اوقا ثقافت ناشکل ء ہم اختیار کیرہ۔

بلوچ راج ٹی قومی روایات

روایات آک ہمو آزموندہ غاکو ہرا پک آزموندہ تجربہ غاتیان پد قوم و راج آتے ٹی رواج ہلیرہ، داروایات آتا آزموندہ غاک نئے بیرہ ننا بلوچ راج اٹ ساڑی نظر بلکہ ہر قوم و راج آتے جتا جتا دروشم آتے موجود او، ہرا تمانن تینا قوم روایات آتا جائزہ ء ہلینہ تونسنے نہ بیرہ ننا روایات آک براہوئی خلقی شاعری ٹی نظر بریرہ بلکہ نامتل و ساہت، بجازی، شکر پال و چاچاتے ٹی ہم بھاز بھلو تعداد اسے ٹی خنگرہ۔ دنیا اینو اوس کہ ترقی کنگ ء یا ترقی ناکنڈ آگام خنگ ء واہم دا تاریخی

روایات آک ترقی یافتہ راج آتے ٹی ہم بھاز جوانی اٹ خننگرہ۔ دازمانہ سائنس ناترقی نازمانہ اے۔ دا حقیقت نامتنگ نابا وجود ہم سائنس نادا ترقی یافتہ غادور ٹی ہم دنیا نابھاز انکا بندغ آتے شکر پال نازی آتینا یقین ء سوگو تخوانو، دارداٹ ڈاکٹر عبدالرحمن براہوئی نوشتہ کیک کہ ”انگلیڈ ٹی ہرا تم کہ برامیک گرجاغان پیش تمرہ اووخت آ بورچیک اودے مبارک بادی ایتزہ، گرجاغان پیش تمنگ تون بورچی نامون ٹی بنگ داشگونے کہ مسٹر مارنا بروکا زندگی جوانی اٹ گدرینگ اک، دا شکر پال ء شش سال مریک کہ ملکہ برطانیہ نایٹ نابرام آ کریر“ (گل، 2018، 132)۔

انداوڑاٹ شکر پال آتاروایات آک دا ترقی یافتہ دور ٹی شون ہلوکا راج آتے ٹی داسکان موجودا، اندن ناراج ٹی ہم ننا قومی روایات آک ننے ننا متل، وساہت، بجازی، چاچایا تاریخی واقع غاک ننے تاریخ ننا پنے غاتیان بھاز گچین او شکل اسے ٹی نظر بریرہ، ناراج ٹی ہرا روایت آتے ننا باہ پیرہ غاک کرینو یا تینا علم ودانش ناوڑاٹ ہراہیت آتے تاریخ ننا شیخ جوڑ کرینو روایات آک ناراج ٹی متل، وساہت یا بجازی نادروشم اٹ اینوناراج ٹی ساڑی او۔ اسے وساہت اس (ہرا کہ سہ چنکو کاریم اسے کن اسے بھاز بھلوکاریم اسے پد بنگ ء) اسے ناروایت ناراج داوڑ بیان کیرہ کہ اسے (برام متوسیلہ ہلو) ”اسے چنکوہیت اسے آ بھلوکاریم اس پد بنگ ناوخت آ دا وساہت یاد مریک۔

قصہ دہن ء کہ اسے بندغ اس اسے آن اریفیر کہ برام نامس متو۔؟، پارے آخاداسکان متنے۔ تواریفوکا پارے خدونی سال درست بجا کر لیس، بھلو تیاری اس کر لیس ولے برام نا اتنے خدومتو داسکان اندن چڑہ چریکلیسہتوہے بے وس معصومی اٹ جواب لیس کہ خدو برام دا خاطر ان متو کہ کنا چچا تے موغنگ کن سیلہ دوتو۔ تو دا نا بود نا قصہ اینواسکان نابود آ بندغ آتے کن اسے وساہت اس جوڑ مس۔“ (صابر، 1989، 26)۔

ناراج زمانہ نارفتار تون تینا شوننداری نامنزل آتے تینا وس و طاقت نا کچ اٹ سر تو کرینے یا اینو پگہ نادوراٹ کنگ ء، مگر دا ہم حقیقت ء کہ ناراج ہمیشہ غان اسے قبائلی اوراج اسے ناشکل اٹ اینو ہم موجودے اندا قبائلی راج ناسبب آن ہم ناروایات آک بھاز مضبوط اووڑا اسے اٹ

متل و سہایت بجاہی، شرک پال، خلقی قصہ، خلقی شاعری، چاچا یا باوہ پیرہ نا پاروکا زرتول آہیت گپ آتا شکل اٹ قدیم براہوئی ادب نا حصہ جوڑ مسونو کہ اینو ہم دا ترقی یافتہ غادورٹی تینا قبائلی آ روایات راج تون ہمسفر او۔ اگہ ن تینا روایات آتا خوڑتی اٹ جائزہ ۽ ہلین تونے ناروایات آک زندنا ہر بنش اٹی نظر بریرہ، دارداٹ ڈاکٹر عبدالرزاق صابرو صالح محمد شادا آسک متل و سہایت یا بجاہی پٹ و پول ۽ کرسا ہمو روایت آتے مون آ ایونو، ہرا کہ داکان مہالو پیرہ ہمو متل و سہایت و بجاہی آتے ن بنسا تو کرینن، لیکن او متل و سہایت یا بجاہی تا پد ہرا روایات آک مسونو کہ اوفتے اوفتا بارواٹ ننے چو خبر چاراس الو لیکن دا ہڑ تو ما شخصیت آک متل و سہایت آتا بنیادی آ قصہ غاتے پٹ و پول کرسا ننا مون آدرشان کرینو۔ براہوئی ٹی اسہ پنی او سہایت اسے کہ

”ارغ ۽ تینا ہنن کیس گنیس“

دا روایت اٹی بظاہر ننے اسہ و سہایت اسے نا قصہ اس تو نظر بریک و لے اگہ ن دا روایت آ خوڑتی اٹ غور و فکر کین تو دا ٹی اسہ دانائی و حکمت نا ہم قصہ اس ہم ننے بھاز جوانی اٹ نظر بریک۔ دا ہمو روایت ٹی ننے اگہ کہ اسہ آخ او بندغ اسے نا قصہ بیان اس نظر بریک تو ایلو کنڈا آن بنوکا مخلوق کن اسہ پنت و شون اسے نا گچین او سخ اس ہم ارے۔ ہرا وخت آک بندغ محنت و خواری کرسا خید و خواری اٹ ہرا روزی ۽ کٹک یا اسہ پوریا گراس دے آن دے درست مزدوری کیک ہرا تم او بیگہ نا تینا ارا غا بریک تو تینا دم در آجون تون تینا محنت مزدوری نا ہرا باخوئے باٹی کیک تو، او باخو لقیں اٹ اوڑکن کچ آن زیات، شادا آن ہنن مرو۔

نناراجی روایت آتا ز کرنے بڑ زکو سر حال آتے ٹی نظر بنگ آن بیدس نا خلقی شاعری ٹی ہم جاگہ جاگہ نظر بریرہ، ہرا وخت آتا مخلوق یا راج ٹی کس اسے ناطب نا ساز مرے تو دا پارہ کہ دا نا جوڑے جن اس لگانے یا اوڑ آجن اسے ناسینا تمانے، ہرا تم آجن اسے نا، گمان پک مریک تو دا روایت ۽ کہ اودے اسہ سرونز خلوکو فقیر اسے دیرہ یا ہمو سرونز خلوکو فقیرے ہمو نا جوڑ نا ارا غا خوا نفرہ، سرونز خلوکو فقیر سرونز خلسا ہمو جنی آ بندغ ۽ تینا مون آتولفک تا کہ ہمو جن سرونز نا تو ارا آن بندغ نا جان آپیش تے۔ دا روایت نا خلقی شاعری ٹی ہم ننے شیر نا صورت اٹ دو بریک۔

گزر کہ سروزی گزر کہ تہ
 سیجا جن انا لگاتہ
 اینونکان زیتیل بس
 پری اس تو مونی مس
 پنڈرس خیرات نم کبو

جانی ء پیر آنم دبو (مینگل، 2010، 120)

ہروخت آ کہ بیمار ناخا ہوت یا وارث آتے داپاک یقین مریک کہ واقعی مریض ء جن اس
 لگانے، داجن ء کشنگ ملاتاوس نا کاریم اس اب، بلکہ جن کشنگ کن سروزی بچ کاری اف اسہ پین
 جاگہ اسے آ خلقی اوشیر سے ٹی داوڑ بیان کننگا نے۔

ملائے گم کہ

سروزی کہ م کہ

بش مہ سروزی کہ

دیر وچلم کہ (مینگل، 2010، 112)

ننا عقیدہ و سخت آ کہ ہم ناروا یات و ننا نفسیات آ ہم اثر شاعنگ اٹ سرسوب نظر بریرہ،
 اکثر ناراج ٹی داروایت آ کہ مرسامسونو و اینو ہم ساڑی اریر کہ ملائے ناراج جوان انگا نظراٹ
 اُنگ تہ نے، ملانا باروٹ ہر اروایات کو اونے چاچا، متل و ساہت، بجازی وقصہ غاتے ٹی ہم نظر
 بریک، دُنکے چاچا سے ٹی پارہ کہ (ملا مسیت ٹی ریش تے پیشن ء۔ مکی) بجازی اسے ٹی داہم پارہ
 کہ (ملانا زور مسیت اسکان) چُننا کہ ہر اتم کہ شیر خلیہ دا پارہ کہ (اینوج ء ملانا دیک کج ء) اندن
 (ملا لٹر) نا کہہ ہم راج ٹی پنی ء۔ یعنی داڑان دا معلوم داری دو بریک کہ ناراج ٹی ملائے ہمو قدر
 قیمت اف اُخس کہ اسہ پیر یا فقیر اسے نارے۔ چُننا خلقی اوشیر سے ٹی ملانا باروٹ داوڑ
 پانگنے۔

ہل مُلاً بسم اللہ
 ایت مُلاً نعوذ باللہ
 دال دلیل ساگ ذلیل
 ماشق مکر سو ثواب

شکر شر حلواہ حلال (صدف، 2018، 41)

راج ٹی ٹلا نابابت داروایت ساڑی ء کہ ملا تینے آن کسے تفک، لیکن اوکل آن ہلنگ نا لائی ء تحک، انتے کہ راج ٹی خوشی و شاد کامی اس مرے یا اللہ امان ایتے غم اس مرے او ہڑتوما صورت آتے ٹی ساڑی مریک شادی و برام ناموقع غا نکاح بندی کن زراو پیسہ ہلیک اندن اگر کزیہ اس مس تو او ایماندار نا ختمہ او خیرات ناموقع غا ہم زراو پیسہ غاتے جیب ٹی شانگ، داکان بیدس او نارغ و کتغ نا ہم بند و بست طالب آتا ٹکی ہلنگ نا صورت اٹ خلق ناباتی تیان مریک۔ اندا وجہ غاں او ڈان کس ہلنگ نا امیت ہم مفک۔

زندگانی آروایت آتا اثر

امرو کہ راج قوم اس مرے تو او نا تاریخی روایات آک ہموراج نازی آمدام اثر انداز مریرہ، یقین اٹ ہر راج قوم باتیاک ہر راج ٹی تینا وضع کرو کا قانون و قاعدہ ٹی رہنگسا زندمرک کیرہ تو ہمو قانون او فتنے آندا خدرا اثر کیک کہ او ہمو قانون ء ہچو وخت اس نج ہتنگ کپسہ راج نا باتیک دا چارہ کہ اگہ دا قانون ء امناکتون تو چندی راجی و قومی ویل آک زندے گدریفنگ نا معاملات آتے نہ بیرہ پراگندہ کیک، بلکہ زندے تدیفنگ ہم بھاز مشکل مریک۔ اندا خلیس و خوف ناسبب آن دا غیر نوشت آ قانون و قاعدہ نا پابندی راج ٹی رہنگو کا ہر باقی ناجوزہ جوڑ مریک و اوڑکن فرض نا ہم درجہ تحک دُن کہ داکان مہالو نا سر حال آتے ٹی داز کر مسونے کہ ہراوخت آکس اس دا ضابطہ اخلاق آن تینا مون ء ہڑسک تو دانا سزا ہم ننا قبائلی آ راج ٹی موجودے۔ ”رواج

آتے راج ٹی نافذکننگ کن جسمانی طاقت ۽ ہم استعمال اٹ ایسره، ہرا بندغ دارسوم آتے پرغا کہ تو اُس کو برادری آن کشنگا کہ یا اڑان راجی تعلق داری تے ختم کننگا کہ۔ ویلز اٹ دا دستور اس کہ اگہ کس اس تینا قبیلہ ناسردار ۽ قتل کریکہ تو اودے تیوی ڈہہ آن کشنگا کہ یا اودے سزا تننگا کہ کہ ایلو راج ناباتی تے کن عبرت نا نشان اس جوڑ مرے، داسزائے ۽ بندغ و تیوی قبیلہ ۽ ہم تننگا کہ“ (قادر، 1972، 54)۔

اگہ نن دا حوالہ غاغورکین تو ننن دا گمان مریک کہ دا حوالہ ناراج آن بلو کے، مگر ڈن اف، دا حوالہ ٹی نوشتوک دے ٹی راج (مغربی سماج) نا تاریخی پس منظر ۽ بیان کرینے۔ اینو ہم ہو بہ ہو ناراج ناڈیک ۽ ایتک۔ ناراج ٹی ہم اگہ کس اس قبیلہ ناسردار آدو ہرنے یا اودے موت نا گواچی کرے تو سردار نا خون یا لٹ آن عام بندغ نا خون ولٹ آن بھاز زیادہ ۽، انتنے کہ راج ٹی دا تصور موجودے کہ (گو کہ سردار نا تعلق اسہ نہ اسہ قبیلہ اسے آن تو ارے) اونہ بیرہ اسے قبیلہ اسے ناسردار خیال کننگ اک بلکہ اوسردار ہرا علاقہ ٹی توک تو او تیوی علاقہ ناسردارے، سردار نا ہم دا فرض آتے ٹی شمارے کہ او بیرہ تینا قبیلہ نا بندغ آتا خیال ورکھ یا اوفقا قبائلی و راجی فیصلہ غاتے کپ، بلکہ او علاقہ نا ہر قبیلہ نا بندغ آتا مرک و زنداٹ تینے اوار تنخے یا اوفقا شون شرحالی قبائلی سوچ آن بڑا اسہ قومی او سوچ اسے ناما لک مرے، اگہ علاقہ ٹی کس اس سردارے خلعے یا اونا بے عزتی ۽ یکیک تو دا جرم نا قابل معافی ۽، ہمو بند یا قبیلہ تینا قومی آروایات آتا مجرم ۽ تو او ہمو راج ٹی ”بے میار“ پاننگ تون اوار اوار اوڑکن راج ٹی اڈترکا سرزا و جزاک ہم تنخک او، اندا قومی آروایت آتا وجہ غان ننادار راج ٹی ہر قبیلہ نا طاقت اسہ کچ ۽ اگہ قبیلہ اس تینے آن کمزور آ قبیلہ غاکلہو کرے تو ہمو بھلا قبیلہ تیوی قوم و راج ٹی میاری مریک، اندا میاری مننگ نا سبب آن بھلا قبیلہ غاک تینے آن چنکا قبیلہ غاتا دو ہر فنگ نا ہم جرات کپسہ، اندا خاطر ان ناراج ٹی ہرا طاقت نا تو زن ۽ او ہمیشہ برقرار سلو کے۔ طاقت نا برقراری نا کل آن بھلا وجہ دا مننگ یک کہ راج ٹی ہرا قبائلی آروایات آک ساڑی او او ہمو روایت ۽ برقرار تنخک کہ ای راج راج نامون آ میاری پاننگ پر یا ای راج نامون آسزانا حق دار مر یو، اندا خاطر ان راجی روایات آک تیوی راج نازی تینا اثر

ءتالان كنگ اٹ سرسوب خنگرہ۔

براہوئی خلقی شاعری ٹی روایات تارنگ

اگہ خوڑت اٹ براہوئی خلقی شاعری باجازہ ۽ ہلین توناراج ناتیوی روایات آک نئے خلقی یا اسی شاعری ٹی بھاز گچین او وڑاسے اٹ نظر بریرہ۔ پٹ و پول آن دا حقیقت مون آبریک کہ براہوئی خلقی شاعری ٹی صرف لیلی، مول، شتکو، مانج، لیلی، مور، کھیلوڑا ناسن ناصفت، یا مہر و مابت نا سرحال آک افس، بلکہ خلقی آ شیر آتے ٹی نئے ناتیوی آراج نا آدینک ہم نظر بریک، ہرائی ننا روایات، تول بش، رسم دودا و نفسیات نادروشم آک ہم بھاز جوان نظر بریرہ۔ ”براہوئی خلقی شاعری ننا ہموڈی ۽ ہرا کہ تینا پلو یڑاٹ چندی راجی سرحا آتے نئے اسکان سر کرینے، دا شاعری نابابت اٹ دا پانگ مفک کہ دا شاعری تے دیر جوڑ کرینے؟ و دافتا تخلیق کروکا دیرو؟۔ و لے پٹ و پول نارداٹ چندی محقق آک داہیت ۽ پاش کرینو کہ براہوئی خلقی شاعری یا اسی یا عوامی شاعری اسے دا خالق کل خلقی مخلوق ۽۔“ (شاہوانی، دسمبر 2016، 19)

خلقی شاعری ۽ محقق آک دا خاطر آن ہم اوسی شاری پارہ کہ دا خلقہ شاعری نا تخلیق کروکا تیوی اسی (راج، قوم) ۽، باکل دا نظریہ ٹی ہم وزن ارے کہ تیوی اسی دا خلقی شاعری نا تخلیق کارے، مگر خلقی دا سبب آن پانگ اک کہ ننا راج اسہ خلقی او راج اسے پیداوارے او ہمیشہ ہپ ولڈنا زندے گد ریغینے، دادور ٹی ہم ننا راج نا مخلوق خلقی زندے تدیفسا کیبشتر آبادی ڈن و خلق آتے ٹی رہنگ انگ ۽ بھاز پسند کیک۔ اکہ ننا شاعری ۽ خلقی شاعری نا پین ایتن تو بے جا مفرو۔ براہوئی خلقی شاعری ننا سرحال آتے ٹی قومی و راجی روایات آتا تاریخ ۽ بھاز جوان او وڑاسے اٹ درشان خنگرہ۔

براہوئی خلقی شاعری ٹی سفر نا احوال

براہوئی خلقی شاعری ٹی پٹ و پول آن دا حقیقت مون بریک کہ حال و احوال آتارنگ نئے ننا خلقی شاعری ٹی ہم جاگہ جاگہ دو بریک۔ جاگہ جاگہ شاعر کسرا سختی سوری تے ہم بیان کرسا تینا

محبوب دا احساس تر فنگ ناکوشش ء کہ ای افس ڈکھ دڑداٹ تینا داسفرے جاری تخسا نما کنڈا مڑل خلنگ اٹ۔ ن ناراج ناتاریخی پس منظر دا حقیقت ناشاہدی ء ایٹک کہ ناراج اسہ پہوالی اوزندا سے نا پیداوار مسونے، پہوالی آ مخلوق نازندو بود ہمپ و لڈاٹ تدیسا کرینے، او فک سیل وسویل نامدوموسم اٹ خراسان (سارادوان) نا علاقہ غاتیان بولان ناکسراٹ، دربی، ڈھاڈر و کچھی نا علاقہ غاتیا تینا مال سہدارتے تون اوار ہنارہ، اندن جھالاوان ناپہوالی آ مخلوق مولہ ناکسراٹ سندھ کن ہمپ و ہٹ کریرہ۔ او فک تینا داسفر نادوران تینا احوال تون اوار قدرت نا گچین آندارہ غاتے ہم تینا شیر آتا صورت اٹ تاریخ ناسینہ اٹ خوندی کرسا بسونو۔

یقین اٹ دا ختی زندو بوداٹ خلقی شاعری ٹی زندنا ہرئخ ناسر حال آک ننے ساڑی نظر بریرہ، ننے اسہ شاعری ٹی جاگہ اس سفر نادوران ہر اسختی وسوریک پیش بسونو ہموختی وسوری تا حوال تون اوار اوار جغرافیائی حدواویل و حسن فراق، ٹکھ و دڑدا آتا ہم زکردو بریک۔

کسرے گئی نا، کنمالج پھل اسے پٹی نا، کنمالج

ڈکھاٹی بریوہ

کسرے جیوانا، کنمالج پھل اُس نی دیوانا کنمالج

ڈکھاٹی بریوہ

کسرے گدرنا، کنمالج دوستی لعنت ء بدرنا کنمالج

ڈکھاٹی بریوہ (نور، مارچ، 2019ء)

داڑان داگمان پک مریک کہ احوال ناروایت ن تون بھاز سوگوی اٹ تدے انتے کہ نہ بیرہ ن بروکا مہمان، مسافر آتے حال احوال کینہ بلکہ نا مخلوق تینا خلقی آ شاعری ٹی ہم تینا احوال نامونہ غاتے ہم درشان کرینے، ہراوخت ننا پہوالی آ مخلوق موسی بدلی تا سبب آن اسہ جاگہ غان ایلو جاگہ غاتا ہمپ و ہٹ کرینو تو او فک دوران سفر تینا سفر ناسختی وسوری تے حال حوال نادروشم اٹ شاعری نا زبان ترسا کرینو۔ داسفر بولان ناکسراٹ کچھی کن مسونے یا مولہ ناکسراٹ سندھ کن۔ بڑز کو خلقی شاعری آن دا حقیقت نادرشانی مریک کہ دا خلقی شاعری سوراب و جھالاوان نا علاقہ غاتے ٹی دوران

سفر تخلیق مسونے، اتنے کہ دا شاعری ٹی گدر، جیوانا ہر اتذکرہ خاک ننے دوبریرہ۔ براہوئی خلقی شاعری ٹی ننے داوڑ ناچندی شاعر یک پین ہم دوبریرہ ہر اتے ٹی ننے دوران سفر منزل و علاقہ غاتا حال احوال آک شاعری نادر شمش اٹ بیان نظر بریرہ، اسے گڑ اس بھاز محسوس کنگ اک کہ ہراوخت آپہوالی مخلوق سفر نادوران تینا حال حوال تو اور تینا خواری و سختی تاہم درشانی ۽ کرینو۔

کھٹیا:

روایتی مڈی نارنگ مدام براہوئی خلقی ادب اٹ بھاز گیشتر خنگ، اندن براہوئی خلقی آ مخلوق ناہر دے ٹی تول بش نازندا ٹی ہم ایلو شاری مخلوق آن زیات نظر بریک داہم حقیقت ۽ کہ خلقی ادب ہم خلقی آ مخلوق نامنت وارے کہ اوسینہ بہ سینہ تینا سینہ غاتے ٹی جاگہ ترسا ساڑی دور اسکان سر کنگ اٹ سر سوب او، یقین اٹ دا وقتا گچین آ حکمت عملی ۽ تینا قومی روایات و ثقافت ۽ سوگو تورا سا تینا زند نا گچین آ اصول سر پند مسونو۔ دا اصول آک اسے راج اسے نا ضابطہ اخلاق گوندینگرہ اندا ضابطہ حیات نازی آ سوگوی اٹ چک سلنگ راج ناگل آن بھلا مستھی، دا بابت اٹ بلوچ راج انا جاچ ۽ ہلین تو او ٹی ہم ننے اسے مکمل ضابطہ اخلاق اس درشان نظر بریک، اندا قانون نادراٹ بلوچ راج جنگ انا دوران تینا دشمن ۽ اول سراٹ ہکل مننگ ۽، جنگ نامسخت ۽ درشان کنگ ۽ تاکہ او تینا ہم بیداری و سیونج اٹی مرے، اوہم جنگ اکن تینے تیار مرے، آئین داہم پانک کہ اگہ دشمن تو سلاہ اف تو اوڑا جھو کنگ دود ۽ میار نا برخلاف ۽، اگہ دشمن جنگ اٹی بغامس، نڑا یا او ناٹوپ و دستار ہم تما یا اگہ جنگ ٹی نیاڑی، سید یا چنا اس نیام تے تو جنگ آن پوسٹ ڈو کٹوئی ۽۔ اندن امن و ایمنی ۽ برجاتنگ کن میٹر و مرکہ ناہم گچین آدود ساڑی ۽، میٹر و مرکہ نا دود آن دا حقیقت پاش مریک کہ بلوچ قوم ناہر قبیلہ نا عزت و احترام بربرے، اندا میٹر و مرکہ نا وجہ ۽ کہ بلوچ راج اٹی مدام ہر قبیلہ نا عزت و احترام اسٹ مننگ تون او اور اونا طاقت نا توازن ہم مدام برقرار ۽، اگہ اسے زوراک او قبیلہ اس

نزور او قبیلہ سے جلمو کیک یا اودے تاوان رسیفک تو پگہ نادے هموز وراک قبیلہ نزور قبیلہ نا
 بندائے ضرور عزت و شرف ترسا اوڑان خیرکننگ ناخواست ۽ کیک۔ اگہ کہ زوراک قبیلہ تینا
 مَر و سرزوری ناسبب آن میٹرمر کہ کپک تو تیوی راج نامون آ اوڈو دار ۽ او تینا ڈو داری ناسبب
 آن سیال انائیڈائے ضرور شرف ایٹک۔ کہہ گونڈ کہ دا ضابطہ اخلاق اول سرا سے آن اینو
 ہم سرسوب اوڑا سے اٹ برجاتخانے، یقین اٹ دا پاننگ کینہ کہ اندانظام نابدولت دا
 راج و قوم اٹی اسہ قبیلہ اس یا کہ فرد اس دا قانون ۽ لتاڑ آ تو تیوی راج اوڑان نہ بیرہ سوشل
 بائیکاٹ کیک، یا اودے خلق آن ہمپنگ آ بے وس ہم کیک، بلکہ اگہ او نا جرم نا قابل ۽ معافی
 مس تو او نادو ابیرہ مرگ ۽۔ اندن اندا وجہ ۽ کہ بلوچی راج انادا ضابطہ اخلاق دا آئین و
 منشور نا اسہ سوگواو بشخ اسے۔ یقینا دا گل سرہال آک مچج مرسا ثقافت نادروشم ۽ اختیار کیرہ۔
 ثقافت نادرکل ۽ سرہال آ تا جاج ۽ خلقی شاعری نا آدینک درشان کروٹ۔

کتاب آک

- سنی، لیاقت (جولائی 2015) براہوئی شاعری۔ راہ شون ادبی دیوان (رجسٹرڈ) بلوچستان
- شاد، صالح محمد (2010) ہنہن خریں۔ براہوئی اکیڈمی کوئٹہ پاکستان
- شاہوانی، شبیر (2016) البرز، شعبہ براہوئی جامعہ بلوچستان۔ کوئٹہ
- صدف، حمیرا (2018) دوشاف۔ براہوئی ادبی سوسائٹی کوئٹہ
- صابر، عبدالرزاق (1989) شاہی خروار۔ شمال پبلیشرز ایسوسی ایشن پاکستان کوئٹہ
- قادر، سی اے (1972) اخلاقیات۔ مجلس ترقی ادب لاہور
- قادر، کامل (2012) شروخ۔ براہوئی اکیڈمی کوئٹہ پاکستان
- گل، خدادیداد (2018) صد گنج، براہوئی اکیڈمی کوئٹہ پاکستان
- مذرا، ظفر (2003) بدلتے موسموں کے گیت۔ براہوئی اکیڈمی کوئٹہ پاکستان
- میکش، مرتضیٰ احمد خان (1950) اقوام عالم کی تاریخ، سعید بک بینک اسلام آباد
- مینگل، افضل (2010) شامپستیر۔ براہوئی اکیڈمی کوئٹہ پاکستان